Maaseudun paikkaperustainen kehittäminen kulttuurin, hyvinvoinnin ja yrittäjyyden näkökulmasta

Kirjoittajat: yliopistotutkija Kari Ilmonen, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
yliopistonlehtori Ilkka Luoto, Vaasan yliopisto

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

Maaseudun paikkaperustainen kehittäminen kulttuurin, hyvinvoinnin ja yrittäjyyden näkökulmasta

YLEINEN POLIITTINEN ja taloudellinen epävarmuus sekä laajenevien hallintomittakaavojen mukanaan tuomien riskien kasvu ovat johtaneet pohdintoihin, joissa hyvinvoinnin maantieteellinen määrittely kiinnostaa jälleen. Monimutkaisuus, -kulttuurisuus ja -tasoisuus luovat tarvetta alueiden ja paikkojen tarjoamalle hallittavuudelle. Parhaimmillaan on syntymässä yhä enemmän aktiivista kansalaistoimintaa ja vaihtoehtoista yrittäjyyttä, jotka ponnistavat luonnonvaraiseen, kulttuuriseen ja perinteiseen pohjaavasta toiminnasta.

Niukkeneviin luonnonvaroihin kohdistuva kasvava kysyntä johtaa paikallisten resurssien tarkempaan tunnistamiseen ja niiden hyödyntämisen puntarointiin. Perusraaka-aineiden ja uusiutuvien luonnonvarojen strateginen merkitys kasvaa. Kaivannais-, keräily- ja tuotantoraaka-aineiden lisäksi puhdas vesi, ilma, luonnon rauha ja moninaiset biotoopit ovat tärkeitä varantoja kansalaisten hyvinvoinnille. Hankalaksi asian tekee se, että luonnonvarojen suoraviivaisen hyödyntämisen koetaan usein olevan ristiriidassa maaseudun aineettomien ja vaikeasti rahassa mitattavien hyötyjen kanssa. Paikkojen eritasoisen käytön aiheuttamat konfliktit saattavat lisääntyä, mutta toisaalta eri intressit ja toimijaryhmät saattavat törmätä hedelmällisesti ja muodostaa uudenlaista sosiaalista pääomaa paikallisten voimavarojen innovatiiviseen hyödyntämiseen.

Luomme seuraavaksi katsauksen Maaseutu 2014 -barometrin tuloksiin. Kiinnitämme erityistä huomiota barometrin kysymyksiin maaseudun luonto-, kulttuuri- ja hyvinvointiarvoista ja niihin liittyvistä mahdollisuuksista edistää paikallista yrittäjyyttä.

Luonto ja kulttuuri yhteisenä arvoperustana

BAROMETRIN TULOKSIEN perusteella maaseutu nähdään keskeisenä hyvinvointitekijänä. Maaseutu tarjoaa tartuntapintaa henkilökohtaisille merkityksille, identiteetille ja kulttuurille. Se koetaan vapaaksi ja avaraksi tilaksi, jonka puitteet luovat edellytyksiä luontoharrastukselle ja liikunnalle. Symbolisessa ja samalla poliittisessa viitekehyksessä maaseutu on suomalaisia yhdistävä tekijä, joka on historiallisessa katsannossa rakentanut kansallista eheyttä. Maaseutu ei kuitenkaan ole yhtenäinen alue tai tila, josta pitäisi puhua tai kirjoittaa monoliittisena kaupungin vastakohtana.

Maaseudun aineelliset resurssit ovat lähtökohtaisesti paikallisia, koska viljavia peltoja, metsiä, luonnon rauhaa ja maisemaa ei voida siirtää sijoiltaan. Tämä sijoiltaan siirtämättömyys tarkoittaa yleensä myös perinteisesti määrittyvää fyysistä paikallisyhteisöä, vaikka nykymuotoinen liikkuva elämäntapa, monitasoiset toimijaverkostot sekä paikkojen lisääntyvä virtualisointi (ks. esim. http://geniusloci.chydenius.fi) joustavoivat ja merkityksellistävät paikallisuutta uudella tavalla. Sijoiltaan siirtämättömyys on näin ymmärrettynä suhteellista, koska maaseutukulttuuria, kulttuuriperintöä ja maaseutumaisuutta ilmentäviä tyylejä käytetään myös sijainnillisen maaseudun ulkopuolella.

Barometri (2014: 13) osoittaa, että luonto yhtäältä erottelee kaupungin ja maaseudun toisistaan stereotyyppisinä maisemakuvastoina, vaikkakin samalla luonto on suomalaisia laajasti yhdistävä arvoperusta niin kaupungeissa kuin maaseudullakin. Tilastot kertovat, että kaupungistuminen jatkuu yhä voimakkaana. Tämän kehityksen myötä myös maaseutu sekä maaseutumaisuus siirtyvät kansalaisten sisäistämänä ja jalostamana kaupunkimaiseen ympäristöön, joka näyttäytyy muun muassa kaupunkiviljelynä, torimyyntinä, ruokapiireinä ja tuotantoosuuskuntina. Kaupungissa asuvienkaan ihmisten mielissä maaseutumaisuus mielikuvana

tai emootiona ei siis katoa. Subjektiivisena mielenmaisemana maaseutumaisuutta voi löytää yhtä hyvin lähiöstä, saaristosta, raviradalta, kylästä, hiihtoladulta, sieniretkeltä tai taajamien vihervyöhykkeiltä.

Barometrissä toteutetun mielipidetiedustelun mukaan 36 prosenttia suomalaisista kokee olevansa sekä maalaisia että kaupunkilaisia. Kansalaisten keskuudessa maaseutuvärin tunnustaminen on kasvanut. Vuoden 2009 kyselyssä 19 prosenttia vastaajista koki olevansa maalaisia, kun vuonna 2013 vastaava luku oli 24 prosenttia. (Barometri 2014: 36.) Muutosta voidaan selittää monipaikkaisen elämäntavan yleistymisellä sekä teknologian sovelluksilla, joiden kautta paikallisuuteen osallistutaan ja joissa sitä tuotetaan. Yhteisöt toimivat paikkaperustaisesti – kuten ne ovat aina tehneet – vaikka eivät säännöllisesti kokoontuisikaan kyläjuhliin tai talkoisiin. Olennaisempaa on nähdä paikallisuuksien strateginen merkitys muuttuvassa toimintaympäristössä, joka perustuu verkostoihin, kumppanuuksiin sekä tietoverkossa tuotettuihin palveluihin ja yhteisöllisiin merkityksiin. Tätä tukee osaltaan myös vastaajien toivomukset maaseudun helposta saavutettavuudesta tulevaisuudessa (Barometri 2014: 88).

Kuviossa 1 tulee esille, että maaseudun tilaa ja rauhaa sekä maaseutua elämysten lähteenä arvostetaan erityisesti yli 64-vuotiaiden ikäryhmässä (58–60 %). Hieman yllättävää on, että maaseudun kulttuuriperinnön tärkeys korostuu erityisesti nuorimmassa eli 15–24 -vuotiaiden ikäryhmässä (67 %). Näitä kaikkia hyvinvoinnin tekijöitä pitävät henkilökohtaisesti tärkeinä varsinkin maalaisiksi tai sekä maalaisiksi että kaupunkilaisiksi itsensä mieltävät vastaajat. Vuoden 2011 kyselyyn verrattuna näiden ulottuvuuksien painoarvo on pääosiltaan lisääntynyt. Kymmenen vuoden päähän katsomalla vastaajat arvelevat näiden maaseutuominaisuuksien tärkeyden henkilökohtaisesti vähentyvän, joskin nuoret ikäryhmät, maalaisiksi tai sekä maalaisiksi että kaupunkilaisiksi itsenä mieltävät pitävät näitä verrattain tärkeinä tulevaisuudessakin. (Barometri 2014: 75–84.)

Kuvio 1. Maaseudun henkilökohtaiset merkitykset kansalaisten mielestä ikäryhmittäin (%) (Barometri 2014: 77)

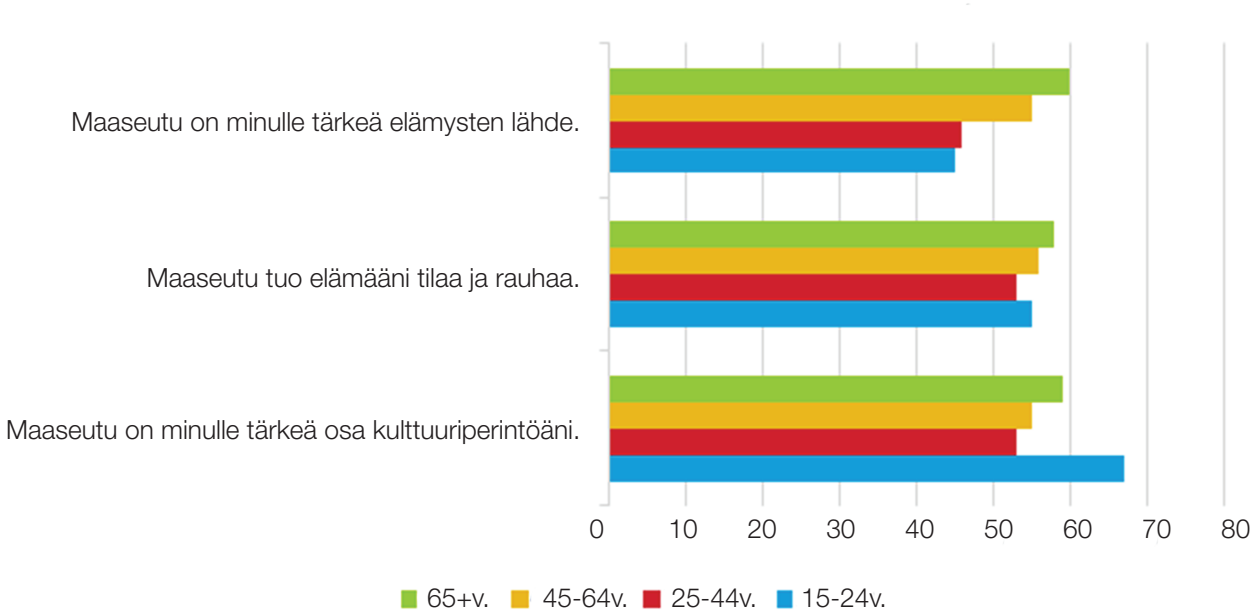

Kaupunkitalouksien menestys perustuu maaseudun aineelliseen resurssiperustaan mutta myös aineettomiin hyvinvointivaikutuksiin sekä kulttuuriseen perintöön. Väljästi määritelty maaseutu tarjoaa kaupunkien työelämäkeskeiselle elämäntyylille vastapainon harrastuksien ja vapaa-ajan ympäristönä. Ei sovi tietenkään unohtaa, että ikiaikaiseen tapaan maaseutu edustaa suoraa luontoyhteyttä elämän perustarpeita tarjoavana elintarviketuotantona.

Maaseudulta ponnistava yrittäjyys

MAASEUTUYRITTÄJÄ PYRKII ymmärtämään kuluttajien eli entistä useammin juuri kaupungeista saapuvien asiakkaiden tai kaupungeissa maaseutumaisuutta käyttävien asiakkaiden tarpeita. Maaseutu ei kuitenkaan itsessään ole hyödyke tai tuote. Sen sijaan maaseutumaisuus on ominaisuus, joka voi olla hyödykkeen tai tuotteen keskeinen osatekijä. Esimerkiksi luomu- ja lähiruoka ovat ekologisia ja terveyttä edistäviä valintoja. Niissä yhteys maaseutuun on ilmeinen. Muitakin esimerkkejä on toki helppo löytää: käsityötuotteet, yrtit, luonto-, keräily-, seikkailu- ja kulttuurimatkailu sekä viimeisimpänä luonnon rauhaa hyödyntävät hyvinvointituotteet, kuten hiljaisuus-, jooga- ja koulutuspaketit.

Kansalaisten toivomuslistalla vahvan painoarvon saavat seuraavat maaseutua koskevat merkitykset noin 20 vuoden tähtäimellä: maaseudulla on paljon uudenlaista vihreän talouden toimintaa (55 %), monimuotoinen matkailu kukoistaa (53 %) ja monipuolinen yritystoiminta lisääntyy (53 %). Nämä toiveet ovat vahvistuneet vuoden 2011 barometriin verrattuna. Realismia ja yleistynyttä maaseudun tulevaisuuspessimismiä kuvastanee kuitenkin se, että uskomuksissaan kansalaiset ovat toiveitaan huomattavasti varovaisempia. Tämä suuntaus koskee kyselyn muitakin väittämiä. (Barometri 2014: 87–98.)

Kysyttäessä useiden eri alojen liiketoimintamahdollisuuksien kehittymisestä tulevaisuudessa erityisesti asiantuntijat painottavat optimismissaan elämys- ja virkistyspalveluja (ka = 4,33), luontoon liittyviä hyvinvointipalveluja (ka = 4,29) ja matkailua (ka = 4,13). Myös yritykset ja päättäjät ovat verrattain optimistia kyseisten alojen kehittämismahdollisuuksien suhteen. (Ks. kuvio 2) Luovien alojen ja kulttuurin liiketoimintamahdollisuuksia korostavat erityisesti asiantuntijat. Barometrissä yleisesti katsotaan maaseudun olevan hyvä toimintaympäristö innovatiiviselle yrittäjyydelle. Lisäksi hyödyntämättömiä liiketoimintamahdollisuuksia nähdään olevan runsaasti. (Barometri 2014: 112–118.)

Kuvio 2. Mielipiteet liiketoimintamahdollisuuksien kehittymisestä maaseudulla toimijaryhmittäin (keskiarvo 1 = heikkenee nopeasti, keskiarvo 5 = paranee voimakkaasti) (Barometri 2014: 113)

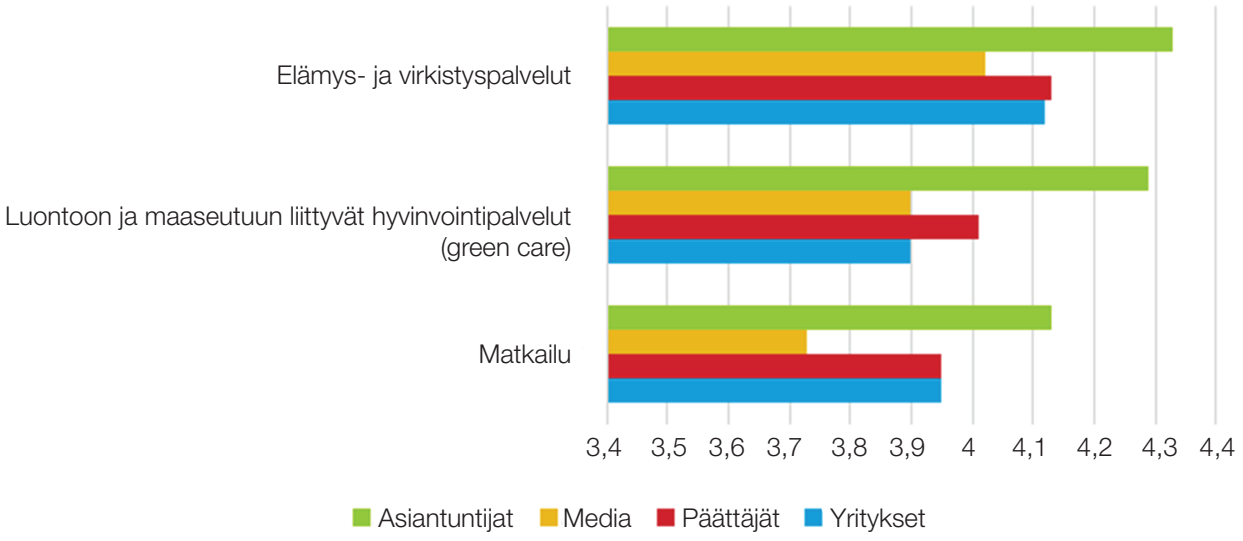

Kulttuuri- ja luontokokemusten katsotaan siis parantavan ihmisten hyvinvointia fyysisesti ja henkisesti. Tämä avaa kehittämismahdollisuuksia luonto- ja kulttuurilähtöisille palveluille ja tuotteille maaseudulla sekä sitä myöten matkailulle. Suomessa toimii alalla jo nyt useita yrityksiä ja yhteisöjä, joista mainittakoon Frantsilan Hyvän Olon Keskus Hämeenkyrössä, museo- ja kulttuurikeskus Stundars Mustasaaressa ja Fiskarsin ruukkikylä entisessä Pohjan kunnassa.

Omaperäiset ja osaavat maaseutuyhteisöt

PAIKKAPERUSTAISEN KEHITTÄMISEN kannalta maailmanlaajuisten kehityskulkujen paikalliset vaikutukset voivat olla hyvinkin suuria. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen sääilmiöt vaikuttavat eri tavoin maantieteellisestä sijainnista riippuen. Vastavuoroisesti yhtä tärkeää on edistää paikallisuuksien omaehtoista liittymistä osaksi ylipaikallisia talouden ja osaamisen verkostoja: ei tietenkään hinnalla millä hyvänsä, vaan omaperäisyyttä säilyttämällä ja sitä jalostamalla. Paikkaperustaisuudessa korostuu kyky nähdä realistisesti paikallisia vahvuuksia ja heikkouksia, mikä puolestaan luo edellytykset uhkien ja mahdollisuuksien tunnistamiseen. Paikallistuntemuksen varaan on rakennettavissa elinkeinotoimintaa ja työpaikkoja.

Tulevaisuuteen katsovassa kehittämisvisiossa pinta-alaltaan laajan ja maaseutumaisen maan infrastruktuurin toimivuus ratkaisee, kuinka hyvin paikkaperustainen yhteiskunta voi kehittyä. Palvelu-, liikenne- ja tietoliikenneinfrastruktuuriin tehtävät sijoitukset johtavat myöhemmin kertautuviin ja jopa yllättäviinkin kilpailukykytekijöihin. Esimerkiksi nyt on jo nähtävissä, että ekologisen ja temaattisen maaseutuasumisen muodot tekevät tuloaan. Samoin voidaan huomata, että Euroopan metropolien asukkaat hengähtävät massaturismikohteiden sijaan yhä useammin turmelemattoman luonnon sekä paikallisten kulttuurikohteiden äärellä. Seesteisyydestä sekä luonnonmateriaaleista ammentavat hyvinvointipalvelut ja tuotteet löytävät maaseudulta alati tukevampaa jalansijaa.

Barometrin (2014: 124) perusteella maaseutu mielletään dynaamiseksi alueeksi, jossa on mahdollisuus kehittää uudenlaisia palveluja ja elinkeinoja. Niiden konseptit voivat perustua luonnon rauhasta nauttimiseen sekä muihin hyvän psyykkisen ja fyysisen elämän elementteihin. Paikkaperustainen aluepolitiikka tunnistaa sijaintiin sitoutuneita piileviä mahdollisuuksia ja monisyisiä ongelmia nykyistä tarkemmin. Paikkaperustainen kehittäminen valtaistaa ja innostaa paikallisia toimijoita ja yrityksiä. Käytännön välineenä voisikin olla pienyrittäjyyttä tukevat innovaatiorakenteet, joissa maaseutuyrityksien luonto- ja paikallisosaaminen nähdään tasavertaisesti osana kansallisen tason strategista ajattelua. Metropolien ulkopuolellakin tarvitaan rohkeaa ajattelua; miksipä ei käynnistettäisi maaseudun startup-yritysten omaa Slush-tapahtumaa?

Näkemyksemme mukaan suomalaisen maaseudun luonto-osaamiseen, hyvinvointitarjontaan ja kulttuuriin pohjaavaa innovaatiopotentiaalia ei tule hukata. Markkinavoimien puristuksessa vaikertava maailmantalous, luonnonvarojen kasvava kysyntä ja muuttuva kuluttamisen arvoilmasto vihjaavat, että maaseutu sisältää juuri niitä asioita, joihin kestävän kehityksen nimissä kannattaa panostaa. Maaseudusta muodostuu tulevaisuudessa epävarmuuden ja riskien tyrskyjä vastustava aallonmurtaja: vihreän talouden, hyvinvoinnin ja omavaraisten yhteisöjen kasvualusta.